

Валентина Фрицюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: 0000-0001-6988-6258
valentyana.frytsiuk@vspu.edu.ua

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОДНОГО З ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті висвітлюється актуальна проблема розвитку соціальної компетентності як одного з визначальних чинників професійного саморозвитку майбутніх учителів. З огляду на зростаючі вимоги до педагогічної професії, акцентовано увагу на важливості формування у студентів педагогічних спеціальностей здатності до ефективної соціальної взаємодії, яка є необхідною умовою для їхньої повноцінної професійної реалізації. Соціальна компетентність розглядається як інтегрований комплекс знань, умінь, навичок, цінностей і соціально-психологічних якостей, що забезпечують здатність особистості конструктивно взаємодіяти, співпрацювати, вирішувати конфлікти, адаптуватися до соціальних змін і працювати в команді. У статті обґрунтовано, що розвиток соціальної компетентності безпосередньо впливає на формування емоційного інтелекту, рефлексивних здібностей, професійного іміджу та особистісної зрілості майбутнього вчителя. Здійснено аналіз наукових підходів до структури, змісту та етапів формування соціальної компетентності, подано огляд наукових джерел, у яких досліджено її зв'язок із самопізнанням, самореалізацією й професійною ідентичністю. Професійний саморозвиток представлено як безперервний, свідомий і цілеспрямований процес удосконалення особистості, що відбувається в умовах педагогічної взаємодії, суспільних викликів і внутрішніх потреб особистості до зростання. Наголошено, що ефективне формування соціальної компетентності є важливим завданням сучасної вищої педагогічної освіти, яка має створити сприятливе середовище для гармонійного розвитку професійно-компетентного, морально відповідального і соціально зрілого вчителя. Запропоновано перспективні напрями подальших наукових розвідок, зокрема дослідження організаційно-педагогічних умов розвитку соціальної компетентності у процесі професійного становлення майбутнього фахівця.

Ключові слова: соціальна компетентність, професійний саморозвиток, майбутній учитель, педагогічна діяльність, міжособистісна взаємодія, емоційний інтелект, професійна ідентичність, рефлексія.

Walentyana Fryciuk. Rozwój kompetencji społecznych jako jeden z czynników samorozwoju zawodowego przyszłych specjalistów

W artykule przedstawiono aktualny problem rozwoju kompetencji społecznych jako jednego z kluczowych czynników profesjonalnego samorozwoju przyszłych nauczycieli. W kontekście rosnących wymagań wobec zawodu pedagoga, autor podkreśla znaczenie kształtowania u studentów kierunków pedagogicznych zdolności do efektywnej interakcji społecznej, która stanowi nieodzowny warunek pełnej realizacji zawodowej. Kompetencje społeczne są postrzegane jako zintegrowany zbiór wiedzy, umiejętności, nawyków, wartości i cech psychospołecznych, umożliwiających jednostce konstruktywne współdziałanie, rozwiązywanie konfliktów, adaptację do zmian społecznych oraz pracę zespołową. Udowodniono, że rozwój kompetencji społecznych ma bezpośredni wpływ na kształtowanie inteligencji emocjonalnej, zdolności refleksyjnych, wizerunku

zawodowego i dojrzałości osobistej przyszłego nauczyciela. Przeanalizowano podejścia naukowe do struktury, treści i etapów kształtowania kompetencji społecznych oraz dokonano przeglądu literatury dotyczącej ich związku z samopoznaniem, samorealizacją i tożsamością zawodową.

Samorozwój zawodowy przedstawiony jest jako nieprzerwany, świadomy i celowy proces doskonalenia osobistego, który przebiega w warunkach interakcji pedagogicznej, wyzwań społecznych i wewnętrznych potrzeb jednostki. Autor podkreśla, że efektywne kształtowanie kompetencji społecznych jest ważnym zadaniem współczesnej edukacji pedagogicznej, która powinna zapewniać sprzyjające środowisko do harmonijnego rozwoju nauczyciela jako osoby kompetentnej zawodowo, odpowiedzialnej moralnie i dojrzałej społecznie. Wskazano również na perspektywiczne kierunki dalszych badań naukowych, w szczególności dotyczących warunków organizacyjno-pedagogicznych sprzyjających rozwojowi kompetencji społecznych w procesie zawodowego kształtowania przyszłych specjalistów.

Słowa kluczowe: kompetencje społeczne, samorozwój zawodowy, przyszły nauczyciel, działalność pedagogiczna, interakcje interpersonalne, inteligencja emocjonalna, tożsamość zawodowa, refleksja.

Valentyna Frytsiuk. Development of social competence as one of the factors of professional self-development of future specialists

The article addresses the pressing issue of developing social competence as one of the key factors in the professional self-development of future teachers. Given the increasing demands on the teaching profession, the author emphasizes the importance of cultivating the ability for effective social interaction among students of pedagogical specialties, as it is an essential condition for their successful professional fulfillment. Social competence is presented as an integrated set of knowledge, skills, habits, values, and psychosocial qualities that enable an individual to engage in constructive cooperation, resolve conflicts, adapt to social changes, and work in a team. It is substantiated that the development of social competence directly influences the formation of emotional intelligence, reflective abilities, professional image, and personal maturity of the future teacher. The article analyzes scientific approaches to the structure, content, and stages of social competence formation and reviews relevant literature on its connection with self-awareness, self-realization, and professional identity. Professional self-development is considered a continuous, conscious, and purposeful process of personal improvement, occurring within the framework of pedagogical interaction, social challenges, and internal growth needs. The author stresses that the effective formation of social competence is a crucial task of modern teacher education, which should provide a supportive environment for the harmonious development of a professionally competent, morally responsible, and socially mature teacher. The article also outlines promising directions for further research, particularly concerning the organizational and pedagogical conditions that promote the development of social competence in the process of professional formation of future specialists.

Key words: social competence, professional self-development, future teacher, pedagogical activity, interpersonal interaction, emotional intelligence, professional identity, reflection.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Соціальна компетентність тісно пов'язана з професійним саморозвитком майбутніх учителів, оскільки вона є однією з ключових складових їхньої успішної професійної реалізації. У контексті педагогічної діяльності соціальна компетентність включає вміння ефективно комунікувати, будувати конструктивні стосунки з учнями, батьками, колегами, розв'язувати конфліктні ситуації, працювати в команді та адаптуватися до змін у соціальному й освітньому середовищі.

Професійний саморозвиток майбутніх учителів передбачає цілеспрямоване удосконалення особистісних та фахових якостей, що необхідні для педагогічної діяльності. Однією з умов цього процесу є розвиток соціальної компетентності, оскільки саме вона забезпечує здатність

до рефлексії, самооцінки, активного залучення до професійного середовища, обміну досвідом і прийняття конструктивної критики.

Соціально компетентний педагог здатен формувати позитивний мікроклімат у колективі, сприяти розвитку особистості учнів, створювати умови для їхньої самореалізації. Такий вчитель постійно вдосконалює власну педагогічну майстерність, виявляє ініціативу, бере участь у професійних спільнотах, проєктах, конференціях, тобто активно розвивається як фахівець.

Отже, соціальна компетентність є важливою передумовою і чинником професійного саморозвитку, оскільки вона забезпечує здатність до ефективної взаємодії, що є невід'ємною частиною сучасної педагогічної практики. Без неї неможливо повноцінно реалізувати себе у професії вчителя.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку соціальної компетентності як одного з чинників професійного саморозвитку майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У різних аспектах соціальну компетентність досліджували науковці І. Зарубінська, В. Байденко, С. Гончаров та інші, які розглядали характеристики соціальної компетентності; Н. Даценко, Г. Коберник, В. Шахрай та ін. досліджували соціальну компетентність школярів загальноосвітніх шкіл; С. Архипова, Л. Смерчак – дітей з вадами психічного розвитку; формування соціальної компетентності майбутніх фахівців під час їхньої професійної підготовки вивчали Н. Бобрич, Н. Глебова, О. Грибанова, Т. Качалова, О. Субіна, Г. Хлипавка, І. Шпичка та ін. Певний інтерес у контексті нашого дослідження становлять наукові праці таких дослідників: М. Докторович (формування соціальної компетентності старшого підлітка); І. Зарубінська (теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів); О. Ісаєва (розвиток соціальної компетенції педагогів); Л. Лєпіхова (соціально-психологічна компетентність); Я. Лукацька (аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях); І. Шпичко (основні підходи та умови розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців) та ін.

Визначення невирішених питань, порушених у статті. Варто зазначити, що попри наявність низки досліджень проблеми розвитку соціальної компетентності та проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійного саморозвитку, особливості розвитку соціальної компетентності як одного з чинників професійного саморозвитку майбутніх висвітлені в науковій літературі висвітлені недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що сутність соціальної компетентності полягає у володінні системою соціальних знань, умінь і навичок, які забезпечують людині здатність орієнтуватися в соціумі, адекватно реагувати на життєві ситуації, продуктивно реалізовувати соціальні ролі та уникати деструктивної поведінки. Ця компетентність усуває внутрішні психологічні бар'єри, знижує ймовірність виникнення соціальних конфліктів, сприяє комфортному співіснуванню в колективі та успішному соціальному включенню. Зрозуміло, що така якість є дуже важливою для майбутніх педагогів.

Починаючи з другої половини ХХ століття, поняття соціальної компетентності привернуло значну увагу науковців різних галузей знання – філософії, психології, соціології, педагогіки. Його концептуальні засади формувалися поступово в межах міждисциплінарного підходу до вивчення особистості в соціальному середовищі. Одним із перших учених, хто звернувся до цього поняття на науковому рівні, був німецький дослідник Г. Рот, який визначав соціальну компетентність як одну з форм прояву загальної людської компетентності, що відображає здатність індивіда взаємодіяти з іншими людьми. Згідно з науковими джерелами та тлумаченнями, соціальна компетентність розглядається як ключовий чинник професійної стійкості особистості, як важлива умова її ефективної діяльності в соціальному просторі, зокрема в умовах професійної взаємодії [17, с. 348].

Процес формування соціальної компетентності має комплексний характер, уважає І. Шпичко, і відображає такі напрями, як аксіологічний (ціннісний), громадянський, творчий, гуманістичний та рефлексивний. Такий підхід стимулює особистісне зростання: сприяє самопізнанню, самоутвердженню, розвитку ініціативності, здатності до критичного мислення, лідерських якостей і відповідального ставлення до власної поведінки в соціумі. Соціальна компетентність передбачає засвоєння моделей конструктивної поведінки, формування досвіду співпраці та набуття впевненості в собі як соціальному суб'єкті [21, с. 194].

За визначенням О. Ісаєвої, соціальна компетентність – це інтегративна характеристика особистості, яка базується на глибокому розумінні соціальних процесів, здатності прогнозувати наслідки власної поведінки, оцінювати соціальну реальність, критично мислити, самостійно знаходити вихід у нестандартних ситуаціях та діяти відповідно до соціально прийнятних норм. Це дозволяє людині зберігати баланс між особистими потребами, очікуваннями та вимогами суспільства, зважаючи на моральні орієнтири та етичні принципи [6].

В умовах сучасного динамічного й часто нестабільного світу, формування соціальної компетентності набуває особливої значущості. Це не лише засіб адаптації до змін, а й важливий чинник активного впливу на соціальні процеси, самореалізації в професійній діяльності та гармонійного розвитку особистості. Освоєння цієї компетентності допомагає людині не просто функціонувати в соціальному середовищі, а займати в ньому активну позицію, перетворювати зовнішні обставини відповідно до власних цілей і цінностей, трансформуючи при цьому як себе, так і суспільство.

Зазначимо, що в сучасній психологічній науці соціальна компетентність розглядається як складна і динамічна характеристика особистості, що виявляється в здатності ефективно функціонувати в соціальному середовищі. Йдеться про впевнене, адаптивне й гнучке ставлення до міжособистісних взаємодій, коли поведінка людини формується не лише на основі теоретичних знань, а й на базі автоматизованих соціальних навичок, що дозволяють адекватно реагувати на зміни обставин, орієнтуючись на ситуацію, контекст і потреби спілкування. Основу цієї здатності становлять ключові психологічні й поведінкові компоненти: вміння нести відповідальність за власні дії, брати участь у прийнятті важливих соціальних рішень, конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, зокрема в умовах культурного розмаїття, демонструвати відкритість, толерантність, здатність до взаєморозуміння з представниками інших етносів та культур. Водночас соціальна компетентність передбачає високий рівень внутрішньої мотивації, прагнення до особистісного зростання, безперервного навчання та вдосконалення.

Формування соціальної компетентності – це безперервний і багаторівневий процес, який триває впродовж усього життя людини. Він проходить через низку послідовних стадій: соціальну адаптацію, коли людина пристосовується до зовнішнього соціального середовища; ідентифікацію, під час якої відбувається отождолення себе з певною соціальною групою; індивідуалізацію, що передбачає розвиток особистісної унікальності в соціальному контексті; та персоніфікацію – вищий рівень, що означає гармонійне поєднання внутрішньої автономії з ефективною соціальною включеністю. На кожному віковому етапі цей процес має свої особливості, які залежать від соціального статусу особистості, її провідних видів діяльності, соціального досвіду та набору виконуваних ролей. У дитинстві домінує роль адаптації до колективу, у підлітковому віці – пошук себе в соціумі, а в дорослому – усвідомлена участь у суспільному житті та побудова соціальної відповідальності.

Особливе значення процес формування соціальної компетентності набуває в період здобуття вищої освіти. Саме в цей час закладаються основи професійного самовизначення, формується світогляд, відбувається активне включення особистості у сферу суспільних відносин, виникає усвідомлення своєї ролі у соціумі. Студентський вік є сприятливим для

розвитку вмінь ефективної комунікації, співпраці, толерантності, відповідальності та здатності до конструктивної взаємодії в різних соціальних контекстах. Тому одним із провідних завдань сучасної вищої освіти є створення умов, у яких би гармонійно поєднувалися професійна підготовка й формування соціально зрілої особистості, здатної не лише адаптуватися до соціальних викликів, а й активно впливати на них.

Погоджуємося з І. Зарубінською, що соціальна компетентність охоплює не тільки сферу особистого життя, а й усі види діяльності – соціальну, освітню, професійну, де взаємодія з іншими є необхідною умовою ефективного функціонування. У цьому сенсі вона виступає як інтегрований показник соціальної зрілості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, цінності, переконання та емоційний досвід, завдяки яким особистість здатна активно включатися в соціальні процеси, встановлювати продуктивні контакти з людьми, брати участь у соціально значущих ініціативах і ефективно виконувати соціальні ролі. Така всебічна характеристика підкреслює, що соціальна компетентність є не просто набором окремих рис або вмінь, а цілісною системою якостей, які формують соціально активну, відповідальну, ініціативну та свідому особистість [5].

Я. Лукацька соціальну компетентність особистості розуміє як здатність встановлювати певну соціальну взаємодію з урахуванням позицій інших особистостей, що спрямована на співпрацю, роботу в команді, прояву комунікативних навичок, вміння приймати рішення, усвідомлювати власні потреби і цілі, визначати особистісні ролі в суспільстві. Рівень сформованості соціальної компетентності визначає успішність діяльності окремої людини і соціуму в цілому. Високий рівень соціальної компетентності дає змогу людині не тільки успішно реалізуватися в професійній діяльності, а також здійснювати вплив на суспільство, на процеси в ньому, що, у свою чергу, визначає його стабільність [12]. Звісно, ми погоджуємося з таким міркуванням і вважаємо такі характеристики особливо важливими для майбутніх учителів.

Варто зазначити, що соціальна компетентність має суттєвий вплив на професійний саморозвиток, оскільки забезпечує ефективну взаємодію людини з соціальним оточенням, що є необхідною умовою для особистісного і професійного зростання. Здатність встановлювати і підтримувати міжособистісні контакти, конструктивно спілкуватися, працювати в команді, розв'язувати конфлікти та співпрацювати з іншими сприяє створенню сприятливого середовища для постійного самовдосконалення. Соціальна компетентність також охоплює розвиток емоційного інтелекту – уміння розуміти себе й інших, керувати власними емоціями, адекватно реагувати на ситуації та ефективно взаємодіяти у професійному просторі. Це, своєю чергою, підвищує стресостійкість, здатність до саморефлексії, прийняття обґрунтованих рішень та конструктивне сприйняття зворотного зв'язку. Крім того, соціально компетентна людина зазвичай має високий рівень внутрішньої мотивації, відкритість до нового досвіду, прагнення до вдосконалення власної професійної діяльності, що є ключовими складовими професійного саморозвитку. Таким чином, соціальна компетентність не тільки сприяє гармонійному входженню у професійне середовище, а й виступає важливим чинником успішного саморозвитку, формування позитивного професійного іміджу та досягнення високого рівня професіоналізму.

Професійний саморозвиток майбутнього педагога є складним і багатограним процесом, що охоплює внутрішню мотивацію до особистісного та професійного вдосконалення, а також здатність свідомо керувати власною освітньою траєкторією. За концепцією О. Пехоти, це не просто навчання за певною програмою, а глибоке усвідомлення власної ролі й відповідальності за власне професійне зростання. Йдеться про вміння критично аналізувати власні досягнення і труднощі, активно шукати нові способи підвищення педагогічної майстерності, проявляти ініціативу та автономність у виборі методів і засобів освітньої діяльності. Майбутній учитель має виступати не як пасивний виконавець навчального плану,

а як активний суб'єкт, що самостійно спрямовує свій розвиток відповідно до професійних цілей [14].

На думку Н. Кабусь, професійно-творчий саморозвиток передбачає не лише опанування нових знань і вмінь, а й творче перетворення набутого досвіду, здатність переосмислювати освітні практики та генерувати власні інноваційні підходи. Такий розвиток є невід'ємною частиною становлення майбутнього педагога як особистості, яка здатна не просто працювати в системі, а активно впливати на неї, створюючи сприятливе виховне середовище, що ґрунтується на духовних і гуманістичних засадах. У цьому контексті саморозвиток виступає як динамічний і свідомий процес реалізації власного потенціалу в інтересах суспільного добра, збагачення професійного досвіду і вдосконалення соціально-педагогічної взаємодії [7].

Г. Топчій підкреслює, що професійний саморозвиток має суб'єктно-діяльнісну природу: вчитель не лише сам змінюється, а й цілеспрямовано впливає на власні знання, навички, переконання та особистісні якості. Цей процес є результатом активного включення в освітнє середовище, де суб'єкт (майбутній педагог) водночас виступає і об'єктом власного впливу, і його ініціатором. Така діяльність вимагає високого рівня самоусвідомлення, рефлексії та прагнення до професійної самореалізації [19].

Загалом професійний саморозвиток майбутнього вчителя можна розглядати як поступове сходження до майстерності, яке реалізується на кількох рівнях: когнітивному (засвоєння теоретичних знань), операційному (формування практичних умінь), особистісному (розвиток ціннісних орієнтацій, емоційної зрілості, педагогічної культури) та рефлексивному (здатність до самоаналізу, самокорекції, переосмислення досвіду). Ці рівні взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного, формуючи цілісну систему професійного становлення особистості.

Як зазначає С. Кубрак, саморозвиток є вищою формою самореалізації, що містить як пізнання власних можливостей, так і постійне прагнення до їх розширення. Він охоплює глибоку внутрішню роботу над собою, зусилля щодо гармонійного поєднання знань, навичок і особистісних якостей у професійній діяльності. Такий розвиток не є випадковим або стихійним – він потребує планування, самодисципліни та чіткого усвідомлення власної освітньої мети. Саме завдяки саморозвитку формуються ті професійно значущі риси й якості, що є запорукою педагогічної ефективності: емпатія, відповідальність, гнучкість мислення, здатність до інновацій, комунікабельність, критичність та педагогічна рефлексія [8].

Отже, професійний саморозвиток майбутнього вчителя є не лише одним із аспектів професійної підготовки, а ключовим елементом формування педагогічної ідентичності, який забезпечує конкурентоспроможність фахівця, його здатність до адаптації в умовах змін, участі в трансформації освітнього середовища й активному впливу на розвиток сучасного суспільства.

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя – це динамічний, свідомий і багатоаспектний процес, у якому студент педагогічного ЗВО виступає активним суб'єктом власного становлення як особистості й фахівця. Як зазначає Ю. Драгнев, саморозвиток передбачає не лише розуміння себе як майбутнього педагога, а й постійне прагнення до самовдосконалення, яке включає цілеспрямоване розширення знань, формування професійних умінь та розвиток практичних навичок, що мають критичне значення для успішної педагогічної діяльності. У структурі саморозвитку виокремлюються такі важливі компоненти, як особистісне зростання, творче самовираження, інтелектуальний розвиток і професійне вдосконалення. Ці складові нерозривно пов'язані між собою та забезпечують цілісне становлення майбутнього вчителя як компетентного, відповідального та ініціативного фахівця [4].

Ключова ідея, що лежить в основі концепції професійного саморозвитку, полягає в тому, що особистість розвивається у тісному зв'язку зі своєю діяльністю, зокрема – професійною. Таким чином, ефективність саморозвитку значною мірою визначається відповідністю

особистості обраній професії, а також здатністю досягати успіху в межах своєї професійної діяльності. Без гармонійного поєднання розвитку особистісних рис із професійною підготовкою повноцінне формування фахової ідентичності неможливе. Розвиток особистості, її прагнення до самореалізації, самопізнання, а також внутрішнє бажання самовдосконалюватися мають підкріплюватися професійною рефлексією та практичною реалізацією здобутих знань.

Погоджуємося з Т. Тихоною, яка вважає, що професійний саморозвиток – це свідомий процес самопізнання, самопроектування та особистісного вдосконалення, що має на меті досягнення високого рівня професіоналізму. Особливу увагу вона приділяє таким аспектам, як формування спрямованості особистості на самоактуалізацію, розвиток внутрішньої мотивації до професійного зростання та здатність до самодетермінації. Науковець підкреслює важливість збагачення навчального процесу поняттями й концепціями, що спонукають майбутніх учителів до осмисленої самореалізації через самонавчання, самоуправління, самоорганізацію та рефлексію. Педагогічна освіта має створювати умови для формування навичок складання особистих планів професійного саморозвитку, які допоможуть педагогу вдосконалюватися на всіх етапах його професійної діяльності [18].

Отже, професійний саморозвиток майбутнього педагога – це не спонтанний або випадковий процес, а послідовна система самоуправління власним розвитком, що реалізується через самовиховання, самоосвіту та постійну рефлексію. Вона спрямована на формування комплексу професійно значущих якостей, серед яких – емоційна стабільність, духовна зрілість, етична культура, педагогічна емпатія, здатність впливати на розвиток особистості учня й, звісно, соціальна компетентність.

Таким чином, саморозвиток майбутнього вчителя виступає як багатокомпонентний процес, який охоплює всі рівні особистісного становлення: від когнітивного й мотиваційного до ціннісного й поведінкового. Це шлях постійного внутрішнього вдосконалення, що вимагає самодисципліни, самоаналізу, здатності долати внутрішні суперечності, адаптуватися до нових умов і водночас залишатися вірним своїм педагогічним ідеалам. Саме в такому контексті професійний саморозвиток стає не лише засобом професійної підготовки, а й фундаментом для побудови особистості вчителя нового покоління.

Професійний саморозвиток майбутнього педагога, як наголошують Ю. Прудковських і Н. Тимошенко, є складним індивідуальним процесом, притаманним лише тим, хто володіє певними особистісними характеристиками, необхідними для глибокої й цілеспрямованої роботи над собою. В основі такого саморозвитку лежить не лише бажання змінюватися, а й наявність внутрішньої мотивації до реалізації професійних завдань, здатність усвідомлювати цілі та методи особистісного вдосконалення, а також уміння досягати високих результатів, активно спрямовуючи зусилля на самовдосконалення. Однак, на відміну від внутрішньої мотивації, яка формується здебільшого на основі внутрішніх переконань і цінностей, здатність до саморозвитку є більш гнучким конструктом і може бути сформована та вдосконалена в процесі педагогічної освіти – шляхом розвитку таких її ключових складників, як самопізнання і самовиховання [15].

Л. Василенко та І. Василенко подають професійно-особистісний саморозвиток як безперервний процес вдосконалення, який охоплює як особистісну, так і професійну сфери. Вони підкреслюють, що рушієм цього процесу є активна взаємодія внутрішніх потреб особистості з важливими зовнішніми факторами. Йдеться про глибоку інтеграцію професійних знань, педагогічних умінь, системи цінностей і норм, що забезпечують не лише підвищення професіоналізму, а й розвиток педагогічної майстерності. Особистість у цьому процесі виступає не об'єктом впливу, а повноцінним суб'єктом, який активно формує власний внутрішній світ і творчо реалізує себе в професійній діяльності, постійно шукаючи нові способи розв'язання педагогічних завдань і вдосконалення власної професійної позиції [1].

Я. Москальова акцентує увагу на саморозвитку як цілісному процесі особистісного становлення майбутнього вчителя, що розгортається поетапно і спирається на взаємодію внутрішніх мотиваційних ресурсів та зовнішніх чинників, які активно сприймаються особистістю. Авторка розглядає професійний саморозвиток як глибоку трансформацію фізичних, психічних, духовних потенцій студента, що веде до подолання внутрішніх бар'єрів і сприяє максимально повній реалізації його можливостей як у професійній, так і в особистісній площині. Йдеться не лише про формальне накопичення знань, а про глибинні зміни в структурі особистості, її ціннісних орієнтаціях, емоційно-вольових рисах і мотиваційних установках [13].

О. Колодницька розглядає професійний саморозвиток майбутнього педагога як багатоплановий, тривалий і свідомо керований процес, що містить становлення професійно важливих якостей, розвиток знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення педагогічної діяльності. Науковець підкреслює, що саме саморозвиток є визначальною умовою професійної зрілості педагога, адже дає змогу досягати продуктивного рівня вирішення професійних завдань, особливо тих, що мають творчий або проблемний характер. Особливу увагу дослідниця приділяє внутрішнім факторам, які впливають на успішність цього процесу: це особливості емоційно-особистісної сфери, рівень самоусвідомлення, глибина рефлексії, психологічна стабільність і готовність до змін [8].

Узагальнюючи погляди згаданих науковців, можна дійти висновку, що професійний саморозвиток майбутнього педагога – це надзвичайно складний, внутрішньо мотивований і особистісно забарвлений процес, який потребує постійного самоаналізу, цілеспрямованості, відповідальності й активної взаємодії з навколишнім середовищем. Він не є автоматичним результатом навчання у ЗВО, а вимагає свідомого включення студента в процес власного становлення, що передбачає не лише професійне зростання, а й розвиток особистісної зрілості, ціннісних орієнтирів і педагогічної культури.

Ми повністю поділяємо позицію В. Семиченко [16, с. 46], яка підкреслює ключову роль активізації процесу саморозвитку особистості в системі професійної діяльності. У сучасних умовах, коли світ стрімко змінюється, саме постійне зростання, оновлення і вдосконалення знань, умінь, особистісних та професійних якостей фахівця є фундаментом для ефективного функціонування не лише окремих сфер діяльності, а й усього суспільства. Розвиток держави та добробут її громадян значною мірою залежить від того, наскільки кожна людина прагне до самовдосконалення й готова безперервно підвищувати рівень своєї професійної компетентності. Лише такий підхід дозволяє спеціалісту відповідати актуальним викликам професійного середовища та адаптуватися до змін соціального запиту.

У процесі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемі професійного саморозвитку, ми дійшли висновку, що в історії функціонування вищої освіти накопичено цінний теоретичний і практичний досвід щодо підготовки студентів до систематичного й усвідомленого саморозвитку. Освітнє середовище ЗВО має сприяти не лише засвоєнню професійних знань, а й формуванню внутрішньої потреби у постійному вдосконаленні, орієнтації на самопізнання, самоосвіту, розвиток рефлексивних навичок та особистісної відповідальності за власний професійний шлях.

У цьому контексті цілком логічною та обґрунтованою є думка С. Кузікової, яка стверджує, що ефективність професійної діяльності людини варто оцінювати не лише за досягненнями, а передусім за рівнем і динамікою її особистісного саморозвитку [10, с. 316]. Майбутній фахівець має вже на етапі професійної підготовки усвідомити необхідність постійного вдосконалення як неодмінної умови формування професіоналізму. Саме у молодому віці слід закладати основи стійкої внутрішньої мотивації до самопізнання, формування індивідуального стилю діяльності та здатності критично оцінювати власні досягнення й помилки.

Разом із тим, як справедливо зауважує С. Кузікова, проблема управління процесом професійного саморозвитку особистості потребує подальшого вивчення та осмислення в межах прикладної науки. Вона залишається малодослідженою, попри її виняткову значущість у системі підготовки сучасного педагога, оскільки йдеться про організацію цілеспрямованого впливу на особистість з метою формування в неї стійкої потреби до саморозвитку.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах динамічних змін у суспільстві. Як зазначає В. Семиченко [16, с. 51], сьогоденні темпи соціальних, економічних і технологічних трансформацій настільки стрімкі, що традиційна система підвищення кваліфікації не встигає реагувати на нові вимоги. У зв'язку з цим важливу роль відіграє саме здатність людини до самостійного, безперервного професійного зростання. Постійне оновлення знань, розвиток особистісних компетентностей та прагнення до самовдосконалення стають не лише професійною необхідністю, а й умовою гармонійного соціального існування особистості.

Особливе навантаження у цьому контексті несе педагогічна спільнота. Саме на педагогів покладено важливу місію – не тільки транслювати знання, а й бути носіями і прикладом ідеї безперервного саморозвитку. Від їхнього професійного рівня та особистісної самореалізації залежить формування нового покоління фахівців, інтелектуальний і духовний потенціал суспільства, а також відтворення культурних та моральних цінностей держави.

Таким чином, професійний саморозвиток особистості – це не одноразовий акт або обмежений часовими рамками процес. Це безперервний, свідомий, мотиваційно зумовлений шлях професійного і особистісного зростання, що триває протягом усього життя. Період навчання у закладі вищої освіти є лише стартовою платформою для формування основ довготривалого професійного саморозвитку, що передбачає постійну самоосвіту, розвиток професійної рефлексії, адаптацію до нових умов і викликів професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток соціальної компетентності є важливим компонентом професійного саморозвитку майбутнього вчителя, оскільки педагогічна діяльність безпосередньо пов'язана зі взаємодією з учнями, колегами, батьками та ширшим соціальним середовищем. Уміння ефективно спілкуватися, будувати партнерські стосунки, враховувати соціальні норми та емоційний стан інших – усе це необхідно для успішної професійної реалізації.

Соціальна компетентність сприяє формуванню емоційного інтелекту, розвитку емпатії, толерантності, відповідальності та вміння працювати в команді. Вона також допомагає уникати конфліктів або конструктивно їх розв'язувати, адаптуватися до змін і знаходити спільну мову з різними учасниками освітнього процесу. У процесі професійного саморозвитку соціальна компетентність виконує роль своєрідного «соціального інструмента», що забезпечує гармонійне поєднання професійних знань із практичними навичками педагогічної взаємодії.

Без належного рівня соціальної компетентності неможливо ефективно реалізувати себе як вчителя, адже професія педагога передбачає не лише передавання знань, а й формування особистості учня, виховання цінностей і соціальних орієнтирів. Таким чином, розвиток соціальної компетентності є ключовою умовою для повноцінного професійного становлення і самореалізації майбутнього вчителя.

Перспективним для подальших досліджень є напрям, пов'язаний з визначенням і подальшою експериментальною перевіркою організаційно-педагогічних умов розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців у процесі їхнього професійного саморозвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко Л. П., Василенко І. А. Психолого-педагогічні умови активізації особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2011. № 2. URL: <http://www.socialscience.com.ua/публікація/505>.
2. Вовк Л. П., Фрицюк В. А. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія*. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 68–72.
3. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 20 с.
4. Драгнев Ю. Професійний і особистісний саморозвиток майбутнього вчителя фізичної культури як необхідна умова професійного вдосконалення. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2011. № 4. С. 132–138.
5. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2011. 39 с.
6. Ісаєва О. Розвиток соціальної компетенції педагогів. URL: <https://osvita.ua/school/method/1918/>
7. Кабусь Н. Д. Дослідження проблеми формування установки на професійно-творчий саморозвиток студентів – майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 36. С. 199–204.
8. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький: Б.в., 2012. 20 с.
9. Кубрак С. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя філологічного профілю засобами інформаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти»; Житомирський державний ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2012. 20 с.
10. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку: навч. посіб.; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми: МакДен, 2011. 149 с.
11. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 16–21.
12. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/7.pdf>
13. Москальова Я. Ю. Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. 20 с.
14. Пехота О. М. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Костенко, О. М. Любарська та ін.]. Київ: А.С.К., 2003. 255 с.
15. Прудковських Ю. С., Тимошенко Н. Є. Професійне самопізнання та самовиховання як складові професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 122. С. 218–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_122_51.
16. Семиченко В. А. Проблема особистісного розвитку і саморозвитку у в контексті неперервної професійної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2010. № 2. С. 46–57.
17. Словник психолого-педагогічних термінів і понять / укл. Буган Ю.В. Тернопіль: ТОКІШПО, 2001. 764 с.
18. Тихонова Т. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2001. 20 с.
19. Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Харків: Б.в., 2011. 20 с.
20. Фрицюк В. А. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6 (129). С. 107–114.
21. Шпичко І. О. Основні підходи та умови розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 30. URL: <https://surl.gd/odffof>

References (translated & transliterated)

1. Vasylenko, L. P., Vasylenko, I. A. (2011). Psykholoho-pedahohichni umovy aktyvizatsii osobystisno-profesiinoho samorozvytku maibutnoho pedahoha [Psychological and pedagogical conditions for activating the personal and professional self-development of a future teacher]. *Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii*, (2). URL: <http://www.socialscience.com.ua/publikatsiia/505>. [in Ukrainian].

2. Vovk, L. P., Frytsiuk, V. A. (2016). Akmeolohichniy pidkhid do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to studying the problem of professional self-development of a future teacher]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika i psykholohiia. VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia*, (47), 68–72. [in Ukrainian].
3. Doktorovych, M. O. (2007). Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi [Formation of social competence of an older teenager from a single-parent family]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Kyiv, 20. [in Ukrainian].
4. Drahnev, Yu. (2011). Profesiyni i osobystisnyi samorozvytok maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury yak neobkhidna umova profesiinoho vdoskonalennia [Professional and personal self-development of a future physical education teacher as a necessary condition for professional improvement]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoy osvity*, (4), 132–138. [in Ukrainian].
5. Zarubinska, I. B. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of the formation of social competence of students of higher educational institutions of an economic profile]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk / Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. Kyiv, 39. [in Ukrainian].
6. Isaieva, O. (2008). Rozvytok sotsialnoi kompetentsii pedahohiv [Development of social competence of teachers]. URL: <https://osvita.ua/school/method/1918/>
7. Kabus, N. D. (2012). Doslidzhennia problemy formuvannya ustanovky na profesiino-tvorchyi samorozvytok studentiv – maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [Research into the problem of forming an attitude towards professional and creative self-development of students - future social educators]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, (36), 199–204. [in Ukrainian].
8. Kolodnytska, O. D. (2012). Stymuliuvannya profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profilu zasobamy proektnykh tekhnolohii [Stimulating the professional self-development of a future humanities teacher using project technologies]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi: B.v., 20. [in Ukrainian].
9. Kubrak, S. V. (2012). Pedahohichni umovy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia filolohichnoho profilu zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Pedagogical conditions for professional self-development of a future teacher of philological profile using information technologies]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: [spets.] 13.00.04 «Teoriia i metodyka prof. osvity»; Zhytomyrskyi derzhavnyi un- t imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 20. [in Ukrainian].
10. Kuzikova, S. B. (2011). Psykholohiia samorozvytku [Psychology of self-development]: navch. posib.; Sum. Derzh. ped. un-t im. A. S. Makarenka. Sumy: MakDen, 149. [in Ukrainian].
11. Liepikhova, L. (2004). Sotsialno-psykholohichna kompetentnist u psykholohichnii vzaiemodii [Socio-psychological competence in psychological interaction]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, (3), 16–21. [in Ukrainian].
12. Lukatska, Ya. S. (2021). Analiz poniattia «sotsialna kompetentnist osobystosti» v ukrainskykh ta zarubizhnykh naukovykh pratsiakh [Analysis of the concept of "social competence of the individual" in Ukrainian and foreign scientific works]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky*, 1 (21). URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/7.pdf> [in Ukrainian].
13. Moskalova, Ya. Yu. (2015). Pedahohichni umovy samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profilu u protsesi profesiinoy pidhotovky [Pedagogical conditions for self-development of a future teacher of the humanities in the process of professional training]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04; Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 20. [in Ukrainian].
14. Piekhota, O. M. (2003). Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]: navch.-metod. posib. / [O. M. Piekhota, A. Z. Kostenko, O. M. Liubarska ta in.]. Kyiv: A.S.K., 255. [in Ukrainian].
15. Prudkovskykh, Yu. S., Tymoshenko, N. Ye. (2014). Profesiine samopiznannia ta samovykhovannia yak skladovi profesiinoho samorozvytku maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [Professional self-knowledge and self-education as components of professional self-development of future social educators]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky*, (122), 218–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_122_51. [in Ukrainian].
16. Semychenko, V. A. (2010). Problema osobystisnoho rozvytku i samorozvytku u v konteksti neperervnoi profesiinoy osvity [The problem of personal development and self-development in the context of continuing professional education]. *Pedahohika i psykholohiia*, (2), 46–57. [in Ukrainian].
17. Slovyk psykholoho-pedahohichnykh terminiv i poniat (2001) [Dictionary of psychological and pedagogical terms and concepts] / ukl. Buhan Yu. V. Ternopil: TOKIPPO, 764. [in Ukrainian].
18. Tykhonova, T. V. (2001). Pedahohichni umovy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia informatyky [Pedagogical conditions for professional self-development of a future computer science teacher]: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04; Instytut pedahohiky APN Ukrainy. Kyiv, 20. [in Ukrainian].
19. Topchii, H. S. (2011). Ihrovi pedahohichni tekhnolohii yak umova profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Game pedagogical technologies as a condition for the professional self-development of a future teacher]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoy osvity»; Kharkiv: B.v., 20. [in Ukrainian].

20. Frytsiuk, V. A. (2017). Metodolohichni pidkhody do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho fakhivtsia [Methodological approaches to studying the problem of professional self-development of a future specialist]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, (6 (129)), 107–114. [in Ukrainian].

21. Shpychko, I. O. (2014). Osnovni pidkhody ta umovy rozvytku sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia [Basic approaches and conditions for developing social competence of future service professionals]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota»*, (30). URL: <https://surl.gd/odffof> [in Ukrainian].

Статтю отримано 28.04.2025 року.

Прийнято до друку 16.06.2025 року.